

UN CAS RECENT DE CANVI LINGÜÍSTIC EN FRANCÈS

Michel CAMPRUBÍ
Universitat de Toulouse-le Mirail

En el seu article publicat en aquesta mateixa revista, Mario Alinei,¹ comentant un article-recensió d'Adiego, insistia sobre el risc de “reificació” de la llengua pel que fa a l'explicació del canvi lingüístic que, segons ell, és degut sempre a factors **externs** (com ara l'analogia, el manlleu a una altra llengua, etc.) o sigui causes o mecanismes psicològics, sociolingüístics que no s'originen en la llengua mateixa. També deia que el canvi lingüístic sol ésser més aviat lent i poc observable en vida dels individus. Ara bé, sí que alguns d'aquests canvis es poden notar en un període de temps relativament curt i en tenim un bon exemple en l'ús gramatical del francès actual, en una de les seves modalitats, sobretot parlada i parisenca (més precisament la que es pot sentir per ràdio, ja que, com se sap, l'organització centralista de tot el que és oficial i públic a França, gairebé obliga a rebre-ho tot de la capital de l'Estat). El cas que ens interessa aquí és el de l'ús de les preposicions en les expressions locatives, més o menys relacionades amb la “referència espacial”, com ara veurem. Aquest ús emergent no és, òbviament, el nostre, és a dir no és el tradicional fins ara, el del model acadèmic, el que l'escola ens ha ensenyat i que continuem seguint. Per això, aquest ús nou i recent, però que s'estén ràpidament, ens ha cridat l'atenció i ens empeny a cercar-ne l'origen.

1. Esmentarem, sense esperar més, els exemples que volem examinar, contrastant-los amb les expressions del model de llengua més tradicional . Són expressions com ara:

(partir) **en** retraite (en comptes de: partir à la retraite – “jubilar-se”)

(aller/sortir) **en** boîte (en comptes de: ...**dans** une boîte – “anar en una discoteca”)

(demander/retirer un document) **en** mairie / **en** préfecture (en comptes de: ... à la mairie/la préfecture – “sol·licitar un document a l'ajuntament/prefectura”)

(la vie) **en** grande ville (en comptes de: ...**dans** une grande ville/les grandes villes – “a les ciutats grans”).

Fins i tot hem pogut sentir: “en mairie de grande ville”, “en mairie de Toulouse”. També hem llegit en un manual tècnic:

“voir **en** chapitre deux” en comptes del clàssic voir/se reporter **au** chapitre deux.

Igualment se sent dir, en àmbits de gastronomia: *en cuisine* (“a la cuina”). O bé, més antic i ja ben usual, en l'àmbit vinícol: *en cave* (“al celler”). Molt usual i ja antiga, és clar, és l'expressió *en stock* que es deu poder equiparar, a la corresponent catalana (*tenir-ho*) *en magatzem*, que algú ens ha donat com a exemple, i si és admesa, cosa que ens demostraria que un fenomen semblant existeix en català, però sense ésser en vies d'extensió com en francès.

1. Mario Alinei (2004).

Totes aquestes expressions poden considerar-se com a “locatives” i relacionades amb la “referència espacial” (és a dir la forma de representar l’espai i de relacionar-hi les persones o coses en una llengua determinada), tot i que poden representar, a vegades, un lloc **abstracte**, o sigui l’espai metafòric que és una de les representacions a tenir en compte també en l’anàlisi de la referència espacial. Si no, es tracta simplement d’un lloc **concret** i cal recordar la gran similitud entre els sistemes francès i català (a diferència del castellà) pel que fa als mecanismes de localització.² Especialment, recordem que ambdues llengües efectuen la localització de tipus geogràfic o “estricte”, segons la terminologia de Claude Vandeloise per al francès,³ amb la preposició *à/a* (*à la maison, à l’école / a casa, a l’escola*), i la localització “configuracional” amb les preposicions d’interioritat *dans*, per al francès, i *en* per al català (*dans une école de la ville, dans cet immeuble / en una escola, en aquest edifici*). Hem d’afegir-hi, però, per al francès, la preposició *sur* (*sur le port, sur le quai, sur la promenade* = “al port, al moll, al passeig”). Per a més claredat, citem Vandeloise:

“Alors que la notion de *localisation* exprimée par la préposition *à* permet de situer la cible de manière absolue par rapport à une portion du monde, des prépositions telles que *sur* et *dans* décrivent la position *relative* de la cible par rapport au site. Par opposition à la préposition *localisatrice à*, je les appellerai *prépositions configurationnelles* dans la mesure où (...) elles définissent les rapports mutuels des termes prépositionnels, indépendamment de leur position absolue dans le monde.” (Vandeloise 1990, p. 168).

(Per “cible” s’entén allò que hom situa en un lloc i per “site” aquest mateix lloc.)

També pel que fa a l’espai **abstracte** o **figurat**, coincideixen el català i el francès, emprant les preposicions d’interioritat (*dans l’analyse du système / en l’anàlisi del sistema*).

Pel que fa al determinant del nom de lloc, en l’espai concret, no figurat, hi ha co-ocurrència entre un cert tipus de determinant, concretament l’article definit, i la preposició *à/a*, tant en francès com en català. En canvi, ambdues llengües, davant d’un demostratiu, trien la preposició “configuracional” interioritzant *en* (català) i *dans* (francès). Això ens demostra, doncs, que no és prevalent, en català, el factor fonètic com tradicionalment s’ha dit (per tal d’evitar l’hiat de *a aquest...*) ja que el francès davant del demostratiu fa servir *dans* en comptes de *à*, évidentment sense cap motiu fonètic, i que el fet realment pertinent, per a les dues llengües, és una qüestió de coherència **semàntica** en el sistema de la localització, tal com ho va explicar Vandeloise. Citem-lo:

“(la préposition *à*) s’applique plus facilement aux cibles situées hors du champ visuel dont la recherche est rendue difficile par la distance qu’aux cibles visibles, pour lesquelles les prépositions configurationnelles sont préférées.”⁴

Això vol dir que quan emprem un demostratiu amb el nom de lloc, l’indret així evocat sol ésser visible dels interlocutors i el que es fa llavors no és realment “localitzar” una cosa (“la cible”), sinó representar-la en una certa posició respecte a l’esmentat indret (“le site”). Per tant no és la preposició *à* la que és emprada sinó la preposició *dans* (o una altra també “configuracional”).

Ara bé, en català, en el cas d’un complement de datiu amb *a*, és patent, en la modalitat oral, la tendència a evitar l’hiat mitjançant la forma *an*, però no té res a veure amb la preposició *en...*

2. Cfr. M. Camprubi (1992 i 1999).

3. Aquests conceptes d’anàlisi han estat definits per al francès per Claude Vandeloise (1986 i 1990).

4. Claude Vandeloise (1990, pàg. 169). Hem tractat tota aquesta qüestió de la representació de l’espai en català comparativament al francès en M. Camprubi 1999 (pàg. 44-53).

Tornant a l'evolució que assenyallem en francès, veiem que afecta el sistema gramatical, concretament el preposicional, i per tant planteja un problema una mica més complex que el simple manlleu lèxic que té l'origen en el contacte entre llengües.

2. Començarem la nostra cerca d'explicació descrivint la utilització de la preposició francesa *en* enfront de la preposició *dans*, ambdues preposicions d'interiorització. Afegim que la referència temporal s'assembla molt a l'espacial i es pot parlar també de "localització temporal". Un tret característic de l'ús de la preposició *en* és la **genericitat**, o sigui la no-especificitat referencial expressada pel substantiu que ve després de la preposició. Què significa això? Que, en totes aquestes expressions, el substantiu (o el sintagma nominal) no fa referència (cfr. el *referent*) a cap entitat o cosa individualitzada de la realitat, sinó que representa sols la idea general o abstracta, si hom vol com en un diccionari, o sigui el concepte, la noció en què consisteix el *significat* del substantiu. Dient, per exemple, *il va en classe*, *il est en promenade*, hom evoca una situació tipificada i coneguda de qualsevol parlant, i no una aula d'escola particular, o un passeig en un lloc ben precís.

A més, aquest valor es manifesta sempre a través de l'absència d'article (o article "zero") davant del substantiu. Així tenim, de manera general: (*être*) *en classe* + *en promenade* + *en grève* + *en vacances* + *en voyage*+... Igualment, per a situacions "abstractes": (*être*) *en danger* + *difficulté*...

Cal dir que són possibles uns altres "verbs suport"⁵ que no *être* ("ésser"): ***partir en promenade***, ***se mettre en grève***...

Es tracta, doncs, primer, de substantius que representen una idea d'activitat, lleure, ocupació, o el contrari, i aquestes expressions sense ser estrictament espacials s'hi emparenten, ja que impliquen sempre un lloc d'exercici de l'activitat referida. Pensem que s'han d'analitzar partint de la visió d'interiorització que duu bàsicament la preposició *en*. Podem veure, a més, la gran proximitat que existeix entre alguns dels exemples i expressions estrictament espacials:

Il est en classe / *il est à l'école* (no cal oblidar que, també amb l'article definit, el sintagma nominal pot tenir un sentit genèric o sigui "la generalitat" enfront de la "singularitat", si emprem la terminologia guillaumiana).

D'altra banda, trobem igualment expressions tradicionals més clarament espacials per a localitzar en uns espais configurats a partir o a través d'objectes concrets com ara un llibre. Així, diem tradicionalment: ***en page trois*** (o bé: ***à la page trois***). Això vol dir que, si més no, aquesta darrera expressió no és nova ni recent i que la construcció amb la preposició *en* ja existia en determinats àmbits referencials (més amunt, ja em esmentat l'exemple de *en cave*), però de forma relativament limitada i que assistim a **una extensió** del seu ús. Aleshores ¿seria l'analogia la que duria, en aquest darrer cas, a passar d'una expressió corrent com *en page trois* a l'expressió homòloga *en chapitre deux*, tractant-se en ambdós exemples d'un "lloc" que forma part d'un llibre? També podem esmentar l'expressió recent *en région* que ve a substituir la tradicional i consagrada *en province*. Hem de subratllar aquí la manca de coherència que afecta la nova expressió, atès que també París, la capital, forma part d'una regió (*la Région parisienne* o *Ile de France*), cosa que l'expressió *en région* pretén excloure... De totes maneres, queda clar que es tracta d'un calc **analògic** d'una expressió sobre una altra. Abans, però, d'a-

5. Aquesta noció i denominació gramatical és deguda a Maurice Gross (cfr., en particular, M. Gross 1981). El verb-suport és un verb que amb el seu complement (en el sentit més ampli de la paraula) dóna una mena de locució equivalent d'un simple verb, o sigui que és el resultat d'un procés de "lexicalització" i forma part de la fraseologia de la llengua.

firmar que sempre intervé l'analogia, i només ella, en la gènesi de les noves expressions, ens sembla prudent d'aprofundir llur examen en conjunt.

3. D'antuvi direm que no hi ha dubte que un dels elements que sobresurten en aquest canvi de preposició és el valor genèric (o “no referencial” com també es diu) que l'ús de la preposició francesa *en* fa sorgir sempre, tot i que també hi pot haver genericitat en l'ús de l'expressió locativa tradicional, com hem vist (*à l'école*).⁶ Però amb la preposició *en* i el determinant “zero”, aquest valor genèric és exclusiu enfront del valor específic o “referencial”. O sigui que el que intervé en l'esmentat canvi és **la major importància** que es dona a la idea d'un lloc en tant que indret institucional o administratiu o públic (o bé situació social com ara el retir) en detriment de la visió concreta, específica d'un indret particular en l'espai material que, més o menys, pot persistir amb la construcció alternativa (*à l' / à la... o dans le / la...*). Al mateix temps, es tracta d'un procés, o si més no d'un cert grau, de **lexicalització**, amb la tendència a configurar locucions estereotipades (*lexies compostes*, o *lexies complexes* segons la terminologia de Pottier).⁷ Recordem que la *lexicalització* és el fet de crear unitats memoritzades en una llengua determinada. Aleshores, emprant *en mairie/préfecture*, per exemple, els locutors que parlen així no fan sinó utilitzar expressions **corrents** i **fixes** d'una certa modalitat de llengua. Això augmenta el conjunt **frasològic** del francès en el qual serà normal —si aquesta modalitat, com pot succeir, acaba per imposar-se en l'estàndard— recórrer d'ara endavant a totes aquestes expressions, més ben dit, **locucions** de caire adverbial.

Al cap i a la fi, si es tracta bàsicament d'un fenomen de lexicalització, estem davant un mecanisme ben corrent i conegut del llenguatge que afecta les llengües “naturals”, fent-les evolucionar, però al si d'un sistema gramatical ja establert, aquí el prepositiu que funciona sobre la base d'oposicions de significats (*grosso modo* “interioritat” + “genericitat” per a la preposició francesa *en*, “localització configuracional amb interioritat” per a la preposició *dans* i “coincidència espacial”/“localització geogràfica” per a la preposició *à*,). El canvi d'ús, aleshores, no modifica res del sistema o micro-sistema preposicional sinó que afavoreix una “visió” o punt de vista semàntic a costa d'uns altres, anteriorment escollits pels parlants com a norma. Així, quan hom passa a dir *en mairie* en comptes de *à la mairie*, hom escull la visió genèrica o no específica de “lloc administratiu institucional”, i hom abandona la visió de “lloc particular situat en un punt determinat del poble o ciutat” que hom sap on es troba i al qual hom sap anar, tot i que aquesta segona expressió ja pot haver pres un cert valor de generalitat i ja prepara el camí cap a una completa genericitat...

4. Ara bé, llevat de l'analogia que, com hem dit, pot haver intervingut en algun cas d'expressió nova (*en chapitre deux, en région*), quin pot ser el factor social, psicològic, etc. que porta al canvi? Ens sembla que podria ser el que intervé en el procés, molt semblant, de *gramaticalització*, que és la tendència a **simplificar** el funcionament lingüístic, amb elisió d'una part del material morfològic, creant unes formes més econòmiques i **especialitzant-les** en un valor semàntic precís però **general**, anomenat “gramatical”. Esmentem el cas de les locucions

6. Cal assenyalar, però, el cas excepcional de la localització geogràfica amb un nom de país (“nom propi”) que el francès, a diferència del català que continua emprant la preposició *a*, efectua amb la preposició *en*: *en France + Catalogne + Allemagne + Italie +...* En aquest cas, el nom de lloc és clarament un nom amb valor referencial específic i individualitzat.

7. Vegeu especialment B. Pottier (1970, pàg. 25). Recordem simplement aquí la seva classificació: la *lexia simple* (el “mot” = *taula*), la *lexia composta* (*gratancel*), la *lexia complexa estable* (*ull de poll, taula rodona*), la *lexia complexa variable* (*recent casat/nascut*), la *lexia textual* (el refrany o proverbi = *qui va amb un coix, al cap de l'any són dos*).

prepositives formades a partir d'elements primitivament diversos que passen a ser un equivalent de *gramema* (morfema gramatical, oposat a *lexema*). Per exemple:

a casa del/d'en > *a ca* / *a can* > *ca* / ***can***

Igualment en francès antic:

llat. *ad casam* > à *chiese* > *chies*, modern ***chez***.

També una locució prepositiva pot ésser objecte de reducció i, per tant, d'una simplificació més avançada: ***en face de la mairie*** > ***face la mairie*** (en llengua informal).

En el cas de la *lexicalització*, també hi ha simplificació i economia de material (ací: de *à la* / *au* o bé *dans l'elles*, es passa a una simple preposició amb l'article "zero" i és sempre la mateixa, *en*, sense haver de triar entre *à* i *dans*); i també hi ha especialització semanticoreferencial del conjunt de l'expressió (=idea d'un lloc administratiu institucional típic, en l'exemple *en mairie* analitzat més amunt). Comptat i debatut, els dos fenòmens de lexicalització i de gramaticalització tenen les mateixes arrels psicolingüístiques, i és el segon el que arriba més lluny en la via de la generalitat semàntica (és això el que hom anomena "gramatical" enfront de "lexical" i que diferencia el *gramema* del *lexema*).

CONCLUSIÓ

A tall de conclusió direm que, si bé l'analogia intervé en alguns exemples que són com uns calcs d'expressions anteriors, és, bàsicament, la tendència inherent al llenguatge (més que no a la "llengua", *stricto sensu*), consistent a **lexicalitzar**, és a dir simplificar la matèria morfosintàctica tot creant unitats lèxiques noves, ja que malgrat ser compostes esdevenen fixes, i, per tant, posar a disposició dels parlants uns estereotips que integren el conjunt fraseològic de la llengua. Els conceptes de *llenguatge* i *llengua* aquí al·ludits remetent a les teories més corrents tant de la gramàtica generativa, de l'estructuralisme postsaussurià com del cognitivisme en general. Existeix una facultat humana de llenguatge (Chomsky, 1977)⁸ que genera les llengües naturals segons unes estructures compartides pels parlants i formades de signes que s'articulen en sistemes i que representen així la "realitat" (del món o de la imaginació) que la ment lliura sota la forma de *noemes* segons Pottier⁹ (o bé sota la de conceptes en general, si hom segueix les anàlisis del corrent cognitivista, com ara les de Vandeloise per a l'espai en francès).

Al cap i a la fi, els factors del canvi que hem comentat són factors psicològics, o si hom prefereix, psicolingüístics, que són els que constitueixen la facultat humana del llenguatge, i no imposicions sorgides de la mateixa llengua, que seria com un ens deslligat de les seves arrels psicològiques. En això consisteix la "reïficació" a la qual al·ludia M. Alinei.

8. Vegeu especialment la Introducció. Citem, traduït: "Així hom pot considerar una teoria lingüística com a una teoria de l'equipament biològic que està per sota de l'adquisició i de la utilització del llenguatge, dit altrament com a una teoria de la gramàtica universal (GU), que té com a finalitat expressar les propietats del llenguatge humà que són biològicament necessàries. Així entesa, GU és la teoria de la facultat humana de llenguatge. (...)" (Introduction, pàg. 10).

9. Cfr. B. Pottier (1987, pàg. 13-17).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Alinei 2004 ALINEI, Mario (2004): "Linguistica storica e reificazione del linguaggio in margine a un articolo-Recensione di Adiego". *Estudis Romànics*. Vol. XXVI. Barcelona: I.E.C. pàg. 201-215.
- Camprubí 1992 CAMPRUBÍ, Michel (1992): "Més sobre referència espacial en català". *Miscel·lània Jordi Carbonell. Estudis de llengua i literatura catalanes / XXIV*. Vol. 3. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 293-305.
- Camprubí 1999 CAMPRUBÍ, Michel (1999): *Questions de linguistique romane contrastive (espagnol, catalan, français)*. Toulouse: P.U.M. 290 pàg. (collection Interlangues).
- Chomsky 1977 CHOMSKY, Noam (1977): *Essays on Form and Interpretation*. New York: Elsevier North-Holland. (Traducció francesa: *Essais sur la forme et le sens*. Paris: Editions du Seuil, 1980).
- Gross 1981 GROSS, Maurice (1981): "Les bases empiriques de la notion de prédicat sémantique". *Langages* 63. Paris: Larousse, pàg. 7-52.
- Pottier 1970 POTTIER, Bernard (1970): *Gramática del español*. Madrid: Ediciones Alcalá (col. "Aula Magna", 24).
- Pottier 1987 POTTIER, Bernard (1987): *Théorie et analyse en linguistique*. Paris: Hachette (Langue, Linguistique, Communication).
- Vandeloise 1986 VANDELOISE, Claude (1986): *L'espace en français*. Paris: Ed. du Seuil (collection Travaux linguistiques).
- Vandeloise 1990 VANDELOISE, Claude (1990): "Les frontières entre les prépositions *sur* et *à*". *Cahiers de Grammaire* 15. Université de Toulouse-le Mirail: U.A. 1033/CNRS, pàg. 157-184.